זיכרון קולקטיבי פלסטיני: מְכָוֵן-הווה ונשכח

עבור פלסטינים החיים בפלסטין ההיסטורית ועבור אלו המכונים "פליטים פלסטינים", הנכבה של 1948 מעולם לא הסתיימה. זיכרון זה מעצב את הזהות הפלסטינית, אך האם מדובר דווקא בחוסר נרטיב שקיים כבר עשרות שנים? נור סעיד מנתחת גורמים המעכבים את החברה הפלסטינית מלהשקיע באמנויות, תוך הדגשת חשיבות הסיפור והתיעוד של חוויה לאומית אל מול שכחה.

מאמר מאת נור סעיד דצמבר 6, 2024

בעוד שזיכרון הוא בדרך כלל מושג הקשור בבירור לעבר, עבור פלסטינים הוא אחד המרכיבים המרכזיים, אם לא המרכזי, המהווה את זהותם. עם לעתים קרובות מיוחס למדינה כזו או אחרת. הפלסטינים, לעומת זאת, הם עם המיוחס למצב בעייתי ובעיקר קטסטרופלי של היעדר אדמה השווה למדינה. ריק מתמשך זה הוא תוצאה של הגירוש ושל אלימות קולוניאלית מתמשכת ויומיומית אחרת, גניבת אדמות, עקירה, כליאה ורציחות המוניות, שהגיעו בעקבות האירוע הפוליטי והחברתי הגדול ביותר שחווה הלבנט, בשנת 1948. עבור פלסטינים, שנת 1948 מעולם לא הסתיימה. זה הופך את הנכבה הפלסטינית - המילה הערבית לקטסטרופה - מרגע היסטורי או אובדן עבר לזהות: השינויים ההרסניים והמודעות הטראומטית שהנכבה הותירה בחייהם ובתודעתם של הפלסטינים טרם נפתרו.

עם זאת, עובדה זו מעלה את השאלה האם זיכרון זה, עם השפעתו על כל מה שקשור לחייהם של הפלסטינים בני זמננו, זוכה לתשומת הלב הראויה לו, או שמא מדובר במחסור בנרטיבים שקיים כבר עשרות שנים. במיוחד לאור הסבל הרב שהפלסטינים חווים עד היום, מאמר זה שואף להתייחס לשכחה כסיבה אפשרית למחיקת הסוגיה הפלסטינית והזיכרון הקולקטיבי.

13.13jpg small.jpg

[1]ראידה אדון, בתי רפאים בעיר האדומה, 84*60 ס"מ, צבעי מים על בד נייר, 2021. באדיבות האמנית
באדיבות האמנית

באשר לנכבה של 1948, אין להתעלם מכך שהפלסטינים הם עם המחולק לא רק לדורות, אלא גם לפי מקומות מגורים וגורלות. הקטגוריה הראשונה של פלסטינים שניתן להתייחס אליה בהקשר זה היא הפלסטינים החיים בפלסטין ההיסטורית: תחת כיבוש ישראלי, בין אם בגדה המערבית או בעזה. או אלו שהתעקשו להישאר על אדמותיהם ובבתיהם לאחר הקמת מדינת ישראל, למרות שנאלצו לסבול את כל גזירות המדינה החדשה, המגדירה את עצמה כ"מדינה יהודית" וזו שזה עתה יצאה מהקטסטרופה של עמה שלה. יחד עם הקטגוריה השנייה של פלסטינים, שעד היום מכונים פוליטית וחברתית "פליטים פלסטינים", בין אם בלבנון, סוריה או מדינות אחרות, סבלם הוא הגדול מבין הפלסטינים. בעוד שהקבוצה הראשונה נאבקת לחיות במולדתה בתנאים הקשים שהוזכרו לעיל של אלימות קולוניאלית בשטחים שנכבשו ב-1948 וב-1967, חברי הקבוצה השנייה הם אינם אזרחים של מדינה כלשהי ואינם מחזיקים בדרכון פלסטיני (או ישראלי) או בכל דרכון אחר המקנה להם זכויות אזרח כלשהן. לכן, ניתן לומר ששתי קהילות אלו של פלסטינים, אלו החיים בתוך פלסטין ההיסטורית ו"הפליטים הפלסטינים", הם בעלי היכולת הרבה ביותר לתעד את החוויה הפלסטינית, שכן הם הם הפלסטינים, ללא קשר לדור אליו הם שייכים. הם מתמודדים ישירות עם האומללות המתמשכת: אלה שעדיין חווים את הנכבה במלואה. אף על פי כן, קיים מחסור בנרטיבים המתעדים ומפרטים את החוויה הלאומית שלהם.

[2] 9.9jpg small.jpg

[3]ראידה אדון, שתי הנשים שיושבות על הספסל, 84*60 ס"מ, צבעי מים על בד נייר, 2021. באדיבות האמנית
באדיבות האמנית

לימוד מדעי הרוח והאמנות על צורותיה השונות עשוי לקדם את פעולת הסיפור, החסרה בחברה הפלסטינית בשל שני גורמים עיקריים: עוני ומצור. יחד עם האופי השמרני של החברה, גורמים אלה מגבילים את מודעות החברה לחשיבות האמנויות, כמו גם את מעורבותן של אלו בחברה.

הגורם הראשון שאני מתייחסת אליו הוא שעבור החברה הפלסטינית, במיוחד בפלסטין ההיסטורית, הסובלת ממצור כלכלי ופוליטי יוצא דופן, קשה ביותר להשקיע באמנויות. לעתים רחוקות תמצאו הורים פלסטינים שמעודדים את ילדיהם ללמוד אמנות או ספרות או להיות סופרים, חוקרי ספרות, מחזאים או שחקנים. עם זאת, תמצאו הורים רבים שרוצים שילדיהם ילמדו רפואה או הנדסה, למשל (מקצועות שלעתים קרובות זוכים לתמיכה רבה יותר מהמוסדות האקדמיים), לא משנה איזה תשוקה הילדים מגלים לכתיבה, עבודה דרמטית, תיאטרון או קולנוע. המצב אינו שונה בהרבה עבור פליטים פלסטינים מחוץ לפלסטין, במיוחד אלו החיים במחנות פליטים בסוריה או בלבנון, בתרבות דומה ובתנאים קשים עוד יותר. הדבר נכון במיוחד בהתחשב בעובדה שבחברות אלו, אנשים העוסקים במדעי הרוח מקבלים לעתים קרובות שכר נמוך יותר מבמקצועות רבים בתחומים אחרים.

בהקשר זה, יש להדגיש גם את האופי השמרני של החברה הפלסטינית כגורם שני, המהווה מכשול נוסף להופעתם של סיפורים שלמים או אמנות מסוגים שונים ובמעגלים שונים בתוך אותה חברה. אמנות בהכרח צריכה סביבות פתוחות כדי לצמוח. עם זאת, תשומת לב רבה יותר ניתנת לנרטיב הפלסטיני ולניסיונות תיעודיים בקרב פלסטינים החיים בתוך ישראל, וסביר להניח שהדבר מושפע מהחשיבות העצומה שמעניקים חוגים אקדמיים ומוסדיים ישראליים לספרות ולמדעי הרוח ולמאמצים אמנותיים בכלל, במיוחד אלו המתמקדים בזיכרון הקולקטיבי היהודי ובנרטיב כמקבילה. למרות שהתמיכה באמנות ובנרטיבים פלסטיניים רחוקה מלהיות מספקת, מספר סופרים, משוררים, חוקרי ספרות, זמרים, מחזאים ושחקנים פלסטינים שעבודותיהם סובבות סביב הסוגיה והזיכרון הפלסטיני זרחו בקרב פלסטינים בתוך ישראל, כמו רים גנאיים (ريم غنايم,) שייח'ה חילאווי (شيخة حليوى), רים בנא (ريم بنا), בסיליוס בוארדי (بسيليوس بواردي), דלאל אבו-אמנה (دلال أبو آمنة) וצאלח בכרי (صالح بكري).

החברה הפלסטינית השלישית שאני רוצה לדון בה היא זו של הפלסטינים שחיים בתפוצות במשך דורות והם אזרחי מדינות כמו אוסטרליה, קנדה, ארה"ב וירדן במשך עשרות שנים. למרות שהדורות החדשים של קהילות התפוצות הפלסטיניות מראים זיקה רגשית לארץ הוריהם וסביהם, הזהות הלאומית הפלסטינית שלהם חלשה יותר. סביר פחות שהם יתייחסו לאסון הפלסטיני, למשל, מכיוון שהם למעשה אזרחי מדינות אחרות, טמועים בסוגי חיים אחרים שבראש ובראשונה הם בטוחים והוגנים יותר באופן משמעותי. כפלסטינית שמוצאה בגדה המערבית ויש לה בני משפחה פלסטינים בתפוצות (חלקם נולדו בתפוצות), שנמצאים כעת בשנות העשרים לחייהם והם אזרחי שוודיה, ברזיל, קנדה או ירדן, אני יכולה לומר שלמרות "התמיכה בפלסטין" שהם מציגים לראווה במדיה החברתית ובהפגנות מזדמנות, מעורבותם בסוגיה הפלסטינית נותרה שולית ומזדמנת. למעשה, הם מנהלים חיי יום-יום שונים לחלוטין מהפלסטינים שחיים בפלסטין.

[4] DSCF1736 small.jpg

[5]ראידה אדון, ההגירה, 105*83 ס"מ, שמן על בד, 2024
באדיבות האמנית

לסיכום, בעוד שהזיכרון הלאומי הפלסטיני הוא דוגמה מובהקת לזיכרון קולקטיבי עכשווי ואף עתידי, הוא בכל זאת נמצא בסכנת שכחה, מחיקה ואבדון בשל גורמי הזמן, המיוצגים על ידי חילוף הדורות, וכן גורם המקום, המיוצג על ידי האזרחות הכפולה והגלות שחווה העם הפלסטיני במשך עשורים. פלסטינים רבים כבר אינם רק או למעשה פלסטינים במובן הקטסטרופלי שהמילה מציעה, בעוד שאלו שחסרים רמה מינימלית של חיים הגונים במונחים פוליטיים, כלכליים וחברתיים, ובמשמעות היא שדברים כמו כתיבה או סיפור החוויה הלאומית הם מחוץ לתחומי העניין העיקריים של הפרט הפלסטיני או בשלב נמוך של סולם סדרי העדיפות שלו.

Source URL: https://www.tohumagazine.com/he/article/%D7%96%D7%99%D7%9B%D7%A8%D7%95%D7%9F-%D7%A7%D7%95%D7%9C%D7%A7%D7%98%D7%99%D7%91%D7%99-%D7%A4%D7%9C%D7%A1%D7%98%D7%99%D7%A0%D7%99-%D7%9E%D6%B0%D7%9B%D6%BB%D7%95%D6%BC%D6%B8%D7%9F-%D7%94%D7%95%D7%95%D7%94-%D7%95%D7%A0%D7%A9%D7%9B%D7%97

Links
[1] https://tohumagazine.com/sites/default/files/13.13jpg%20small.jpg
[2] https://www.tohumagazine.com/he/file/99jpg-smalljpg
[3] https://tohumagazine.com/sites/default/files/9.9jpg%20small.jpg
[4] https://www.tohumagazine.com/he/file/dscf1736-smalljpg

[5] https://tohumagazine.com/sites/default/files/DSCF1736%20small.jpg